

MEHMET RIFAT EFENDİ (BÖREKÇİ)'NİN MİLLİ MÜCADELE'DEKİ HİZMETLERİ

Doç. Dr. Ali SARIKOYUNCU
Diyanet İşl. Bşk. Disiplin ve
Değerlendirme Şubesi Müdürü

A- HAYATI

Mehmet Rifat Efendi, 1860'da Ankara'da doğmuştur. Babası Börekçi zâdelerden Ali Kazım Efendi'dir. Mehmet Rifat Efendi, ilk ve orta öğrenimini Ankara'da tamamladıktan sonra yüksek öğrenimi için İstanbul'a gitmiştir. Burada Beyazıt Medresesi müderrislerinden Atıf Efendi'nin tedrisine (ders halkasına) devam edip ulum-u âliye ve aliyye (dini yüksek ilimleri ve alet ilimleri) tahsil ederek icazetname (diploma) almaya hak kazanmıştır.

İlk memuriyetine Ankara-Fazlıye Medresesinde öğretim üyesi olarak başlayan Mehmet Rifat Efendi, 10 Ekim 1898'de Ankara İstinaf Mahkemesi âzâlığına getirildi. 25 Kasım 1908 tarihinde de Ankara Müftüsü oldu. Ayrıca 1911 yılında bir müddet Sivrihisar Kaymakamlığı görevini de vekaleten yürüttü. Bu arada memuriyetinin yanısıra eğitim-öğretimle olan ilgisini devam ettirdi. Bu cümleden olarak, 1918'de "**Musilei Süleymaniye**" (Süleyman Medresesinde büyük müderrislere verilen bir ünvan) payesi ile Bursa Müderrisliği tercih edilmiştir. Aynı şekilde, "**Musile-i Sahn**" (Fatih Medresesi'nde büyük müderrislere verilen bir ünvan) pâyesi ile Bursa Müderrisliği kendisine tekrar tevcih edilmiştir. 1920'de "**İzmir Pâye-i Mücerridi**" ve yine aynı yılda "**Mahreç Payesi**" ne layık görülmüştür. Mehmet Rifat Efendi, göstermiş olduğu bu başarılarının bir mükafatı olarak, 25 C.Evvel 1336/1920'de de her türlü devlet hizmetlerinde güzel işler görenlere iftihar ve imtiyazı mucip olmak üzere çıkarılan "**Dördüncü Rütbeden Osmani Nişanı**" ile ödüllendirilmiştir.

Mehmet Rifat Efendi, 23 Nisan 1920'de toplanan **B.M.M.**'de Mentеше (Muğla) mebusu olarak girdi. Ancak Müftülük görevini tercih ederek, Milletvekilliğinden istifa etti. Bu arada 23 Aralık 1922-30 Mart 1924 tarihleri arasında Şer'iyeye Vekaleti Heyet-i İftâ azlığında bulundu. 4 Nisan 1924'te de yeni kurulan Diyanet İşleri Reisliği'nin ilk Başkanı oldu. Soyadı kanunuyla **Börekçi**

soyadını alan Mehmet Rifat Efendi, vefatınakadar (5 Mart 1941) bu görevde kaldı. (1)

B- MEHMET RIFAT EFENDİ'NİN MİLLİ MÜCADELE'DEKİ HİZMETLERİ

1- M. Rifat Efendi'nin Milli Mücadele'ye Katılışı

Sivas Kongresi'nin toplandığı ikinci gün (5 Eylül 1919) aynı zamanda Kurban Bayramı arefesine tesadüf etmişti. Bu vesileyle Ankara halkının ileri gelenleri, Padişaha telgraf çekerek bayramını tebrik etmek istemişlerdi. Fakat Sadrazam Damat Ferit Paşa, anılan telgrafi "**Padişahla vasıtasız görüşülemeyeceği**" gerekçesiyle kabul etmemişti. Sadrazamın bu davranışı başta Müftü M. Rifat Efendi olmak üzere, Ankaralıları sınırlendirir. Bunun üzerine, Ankaralılar çektikleri başka bir telgrafla "**...ne Padişahı, ne de onun hükümetini tanımadıklarını bildirirler.**" (2)

Bu tarihten sonra, Ankara, Sivas'taki Heyet-i temsiliye ile daha sıkı bir ilişkiye girmiştir. Başka bir deyişle, Müftü M. Rifat Efendi tamamen Kuvayı Milliye'nin emrine girmiştir. Artık onun için, İstanbul'dan emir almak ve oraca tayin edilecek valilere itaat etmek sözkonusu olamazdı. Nitekim de öyle oldu. Milli hareket aleyhindeki faaliyetlerinden dolayı, Ankara Valisi Muhiddin Paşa, 28 Ekim 1919'da Keskin'de Kuvayı Milliyece tutuklanınca, yerine İstanbul Hükümeti tarafından Ziya Paşa tayin edildi. Ancak Ankaralılar, Ziya Paşa'yı vali olarak istemediler. Bu yöndeki tavırlarını da Müftü M. Rifat Efendi ile belediye Reisi Kütükçüzade Ali Bey, ahali namına çektikleri telgraflarla İstanbul'a iletiler. Yeni Vali Eskişehir'e kadar gelmesine rağmen bu gelişme üzerine oradan geriye (İstanbul'a) dönmek zorunda kalmıştı (3)

Milli Mücadele lehine olan bu gelişmeyi **Ali Fuat Paşa (Cebesoy)** hatıratında şöyle anlatır:

"Heyeti Temsiliye 22 Ekim 1919'da bazı mühim meselelerin müzakeresi ve bir karara bağlanması maksadıyla kolordu kumandanlarını Sivas'a davet etmişti. Bu sırada ben karargâhımla beraber Seyitgazide bulunuyordum. Sivas'tan evvel Ankara'ya gitmek istiyordum. Çünkü hükümetle Ankara halkı arasında yeni bir ihtilaf başgöstermişti. Ali Rıza Paşa kabinesi beni mezuniyetle Ankara'dan uzaklaştırmak istediği bir zamanda eski Bitlis Valisi Ziya Paşa adında bir zatı da vali olarak göndermişti. Ortada hiçbir sebep yokken ilk icraat olarak Ankara muhitinin itimadını kazanmış bir kumandanla vali vekilinin değiştirilmesi vatanperver Ankaralılar üzerinde iyi bir tesir bırakmamıştı. Vali Vekili Yahya

(1) Bu bilgiler, Diyanet İşleri Başkanlığı arşivinde bulunan dosyasındaki belgelerden özetlenmiştir.

(2) Kamil, Erdeha, **Milli Macadele'de Valiler ve Vilayetler**, İst. 1975, s. 264.

(3) Bayram Sakallı, **Ankara ve Çevresinde Milli Hareketler**, Ankara 1988, s. 63-64.

Galip Bey, Heyeti Temsiliye Reisi Mustafa Kemal Paşa'ya 15 Ekim'de şifreli bir telgraf çekmişti. Bunda; "Biz mukadderatımızı, ne böyle milletin mukadderatını bilmeyen hükümete ve ne de sümmededarik gönderilecek valilere terkedemeyiz. Defaatle zatîlilerinize arzettiğimiz düşünceler nazarı itibara alınmadığından dolayı hükümeti merkeziye, mahut Ferit Paşa kabinesinin tayin edip de gönderemediği Bitlis Vali-i sâbıkı Ziya Paşayı buraya ve hayatı memuriyetinde hiçbir muvaffakiyet gösterememiş olan Suphi Beyi de Konya'ya Vali tayin etmek suretiyle ilk adımını atmaya başladı. İşte bu gibi mülâhazata binaen Meclisi Mebusan teşekkül etmeden evvel, hiçbir memuriyete hariçten kimsenin getirilmemesini geçende arzetmiştim. Mademki hükümet-i hazıra buraya yeniden vali göndermeye kıyam etmiştir, şu halde buradaki hareketi milliyenin söndürülmesi iltizam ediliyor, demektir" diyordu...

"Diğer taraftan başta **Müftü Rifat Efendi** olmak üzere eşrafı belde hükümete müracaat ederek hadiseyi protesto etmiş, hariçten gelecek valiyi kabul etmeyeceklerini bildirmişlerdi. Bunun üzerine Harbiye Nazırı Cemal Paşa da o sırada Amasya'da bulunan Mustafa Kemal Paşa'ya bir telgraf göndermiş, "Böyle her taraftan ayrı ayrı metalip dermeyanın hükümeti müşkül bir vaziyete soktuğunu" iddia etmişti. ⁽⁴⁾ Ali Rıza Paşa kabinesiyle ihtilaf çıkarmak istemeyen ve eğer bu kabine istifa ederse Damat Ferit Paşa ve arkadaşları gibi ihanetleri sübût bulmuş kimselerin iktidara geleceğinden çekinen Heyet-i Temsiliye, Ankara halkını teskin etmek istemişti. Takip edilen bu yol iyi bir netice vermemişti...

"23 Ekimde Seyitgazi'den hareket ederek o akşam Sivrihisar'a, 24 Ekim'de Polatlı'ya ve 26 Ekim Akşamı Ankara'ya gelmişim. Birinci Eskişehir hareketini mahallinde idare etmek üzere ayrıldığım günden bugüne kadar kırk altı gün geçmişti. Ankara'da bırakmış olduğum silah arkadaşlarım başta vekilim Kaymakam Mahmut ve erkanıharp reisim binbaşı Ömer Halis Beyler olduğu halde beni hararetle karşılamışlardı. O akşam geç vakitlere kadar kendileriyle beraber kalmış, gaybubetim sırasında vukubulan hadiseler hakkında izahat almıştım. Ömer Halis Bey:

"Ankara Halkının millî dava etrafındaki canlılık ve heyecanı her türlü sitayişin üstündedir. Diyordu. Bundan ne kadar memnun olduğumu tarif edemem..."

(4) **Harbiye Nazırı Cemal Paşa'nın** 21.10.1919 tarihli telgrafının tamamı şöyledir:

"AMASYA'DA MUSTAFA KEMAL PAŞA HAZRETLERİ'NE

Ankara'dan Belediye başkanı ve Müftü Efendi; dışarıdan gelecek valiyi kabul etmeyeceklerini; Ankara'ya, Ankara'dan vali atanması gereğini kendi yetkilerine dayanarak ileri sürüyorlar. Böylece, her taraftan ayrı ayrı isteklerin ileri sürülmesi, hükümeti güç duruma sokmaktadır. Kötü niyetliler ve azınlıklar bu gibi durumları türlü türlü yorumluyor. (...) Hükümetin destekleneceğine söz verilmesi üzerine, bu gibi hususların önlenmesi gereğini rica ederim. Atanması Padişah'ın onayından geçen valinin yola çıkması gerektiğini elbette kabul buyurursunuz. **Harbiye Nâzırı Cemal**" (M. Kemal Atatürk, **Nutuk**, Bugünkü dille yayına hazırlayan, Prof. Dr. Zeynep KORKMAZ, Atatürk'ün Doğumunun 100. Yılı Kutlama Cilt: I (1919-1920), s. 179)

"Ertesi günü, Vali vekili Yahya Galip Beyi, **Müftü Hoca Rifat Efendi**yi davet ederek kendileriyle konuşmuştum. Hadiseyi bütün teferruatıyla anlatmışlardı. Ne Ziya Paşa'yı ve ne de tayin edilecek başka bir valiyi istiyorlardı. Rifat Efendi: "**Siz de aynı fikirde değilmisiniz paşam?**" Diye sormuştu. Mücadelenin başından beri feragatle çalışan ve Ankara'nın milli bir merkez olması için bana her türlü yardımı yapan Ankaralıların haklarını teslim etmemek mümkün değildi. Merak etmemelerini ve elimden gelen herşeyi yapacağımı söyledim.

"Neticede Ankaralılarla Hükümet arasındaki ihtilafı halletmeye muvaffak oldum. Hükümet yeni tayin etmiş olduğu vali Ziya Paşa'yı geri çağırarak ve vali vekili bulunan Ankara Defterdarı Yahya Galip Bey'i halkın arzusu üzerine yerinde bırakacaktı..." (5)

Mustafa Kemal Paşada **Nutku**'nda Ankaralıların Ziya Paşa'yı vali olarak kabul etmeyişlerinden şöyle söz etmektedir:

"Gerçekten de, başta **Müftü Efendi** olduğu halde (bugün Diyanet İşleri Başkanı bulunan Sayın Rifat Efendi Hazretleri idi), Ankaralılar bu atamayı protesto etmek üzere, İstanbul'a başvurmuşlardı. Ankara'yı yatıştırarak, hükümet otoritesini kırmamak için telgraf başında birçok nasihatlar bulundum. Ancak, Ankara'nın haklı olduğunu teslim etmemek mümkün değildi..." (6)

Görüldüğü üzere, M. Rifat Efendi Kuva-yı Milliye emrine girmekle kalmamış, aynı zamanda Milli Mücadele lehinde, Ankara halkının liderliği görevini de üstlenmiştir.

2- Heyeti Temsiliye ve Mustafa Kemal Paşa'nın Ankara'ya Gelişlerinde M. Rifat Efendi

Bilindiği üzere Mustafa Kemal Paşa ve arkadaşları 22 Aralık günü "Sivas'tan ayrılarak Kayseri-Kırşehir yoluyla 27 Aralık'ta Ankara'ya gelmişlerdi. Uğradıkları her yerde büyük tezahüratla karşılanmışlar, teşyi edilmişlerdi. Fakat Ankara'nın gösterdiği hüsnü kabul hepisinin üstünde olmuştu..." (7)

Bu tarihi olayı görgü tanıdıklarından Mazhar Müfit Kansu'nun hatıratından izleyelim:

"O sabah (27 Aralık 1919) ajanslar ile Mustafa Kemal Paşa'nın geldiği haberi herkese bildirildiği gibi, bir taraftan da sabahtan itibaren davullar ve zurnalarla bütün Ankara halkı istikbale hazırlanmıştı. Çankaya ve Dikmen tepelerinden güzel sesli hafızlar ezan ve salât okuyorlardı. Ve köylerden birçok atlı ve kağrı arabalarıyla binlerce halk Ankara'ya gelmiş; öğleye doğru "Geliyor" diye tellallar bağırarak, seçilen atlı alayı Ulucanlar'dan Hacıbayram Camiinin önünde toplanarak merasimi diniye yapılmış; yedi yüz piyade, üç bin atlıdan teşekkül eden bir seğmen alayını Ankara'da bulunan dervişler takip ediyor..."

(5) Ali Fuat Cebesoy, **Milli Mücadele Hatıraları**, İstanbul 1959, 245-246.

(6) M. Kemal Atatürk, **Nutuk**, Cilt: I, (1919-1920), s. 79.

(7) A.F. Cebesoy, **a.g.e.**, s. 265.

"...Bunların arkasında bütün esnaf ve ondan sonra da mektepliler yürüyorlar. Mektepliler, İstasyon caddesine, seymen alayının bir kısmı Dikmen bağlarına, bir kısmı Çankaya bağlarına, Kızılyokuş eteklerine ve diğer bir kısım da istasyon yoluna dizilmişti. Jandarma ve yirmi kadar polis de burada idi.

"Halkın bir kısmı Namazgâh tepesine ve diğer kısmı Yenişehirin bulunduğu yerlere ve İstasyon yoluna sıralanmışlardı.

"Ankara şehri namına istikbal heyetinde Müdafai Hukuk Cemiyeti âzasından müftü Hoca Rifat Efendi, Binbaşı Fuat Bey, Kınacızade Şakir Bey, Aktarbaşızade Rasim Bey, Toygarzade Ahmet, Âdemzade Ahmet, Hatip Ahmet, Kütükçüzâde Ali, Hanifzade Mehmet, Bulgurzade Tevfik Beyler vardı.

"Dikmen bağlarının eteğinde bir çeşmenin önünde Eskişehir mebusu Emin (Sazak) ve Ankara eşrafından Naşit Efendi ve arkadaşları bekliyordu...

(8) "...Alkışlar ve türlü türlü tezahürat ve dualar arasında hükümet meydanına geldik."

O günlerin bir diğer tanığı olan **Ali Fuat Paşa** da konuyla ilgili izlenimlerini şöyle anlatmaktadır:

"...O günü hatırladığımda aynı heyecanı daima duyarım. 27 Aralıkta saat onbirde Temsil Heyetinin üç otomobilden mürekkep kafilesi, Dikmen sırtlarından geçen Kırşehir-Ankara şosesinin Ankara havsazına döndüğü yüksek noktada görünmüştü. Burada, yanımda Vali vekili Yahya Galip Bey olduğu halde Ankara namına kendilerini karşılamıştım. Birinci otomobilde Mustafa Kemal Paşa, Hüseyin Rauf ve Ahmet Rüstem Beylerle yaver Yüzbaşı Cevat Abbas bey vardı. İkinci otomobilde Temsil Heyetinin diğer azaları Süreyya, Mazhar Müfit ve Hakkı Behiç Beylerle katipleri yer almışlardı. Üçüncü otomobilden üçüncü ordu müfettişliği karargahından Paşaya refakat etmiş olan Doktor Binbaşı Refik (rahmetli başvekil Doktor Refik Saydam), Erkanıharp Binbaşısı Hüsrev (eski Büyükelçilerden Sayın Hüsrev Gere) Beylerle diğer bazı zevat çıkmışlardı...

"Otomobillerimizden inmiş, bulunduğumuz yüksek noktadan Ankara'yı seyretmiştik. Etrafta dağlar karla örtülmüştü. Bizi Ankara şehrine götürecek olan yol, bugünkü Dikmen şosesinin istikametini takip ediyor, beyaz karlı tepelerin üstünde kıvrıla kıvrıla İncesu vadisine doğru iniyordu. İstikbale gelenlerin bir ucu bugün Harp Okulunun bulunduğu tepeden başlıyor, dolaşa dolaşa istasyon civarına iniyor ve oradan kıvrılarak hükümet konağına doğru uzanıyordu. Karşılıklı gelenlerin adedini otuz, kırk bine çıkarırlar olmuştur. O zamanlar Ankara şehrinin nüfusunun yirmiyedi bini geçmediği hatırlanırsa bu muazzam kalabalığın (bir kısmının) etraftan ve uzaklardan geldiği anlaşılır. Millî müfrezelerimizin atlı miktarı da bini geçmişti. İlk defa Ankara'ya gelen Mustafa Kemal Paşa bu manzara karşısında favkalade mütehassis olmuş, adeta gözleri dolmuştu. Kendisine:

—Ankara'yı nasıl buldunuz Paşam?

(8) Mazhar Müfit Kansu, **Erzurum'dan Ölümüne Kadar Atatürk'le Beraber**, Ankara 1988, Clit: II, s. 497-499.

Diye sorunca, heyecanla ellerimi sıkmış:

—Cidden fevkalade, tebrik ederim, Ankara hakikaten milli bir merkez haline gelmiş. Cevabını vermişti. Paşanın bu sözleri, günlerdir devam eden yorgunluğumu unutturmuştu...

"Mustafa Kemal Paşa:

—Karşıcı gelenleri bu soğukta bekletmiyelim!

Dedi. Otomobillere binerek hareket ettik. Paşa, Vali Vekili ile beni kendi arabasına almıştı. Kalabalığa yaklaştığımız sırada başta Ankara Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti Reisi Müftü Rifat (Rahmetli Diyanet İşleri Reisi Rifat Hoca) Efendi olmak üzere Kaymakam Mahmut ve Erkânıharp Reisi Binbaşı Ömer Halis beyler karşıladılar. Paşa, yol yorgunluğuna bakmaksızın otomobilden inerek ellerini ayrı ayrı sıktı. Teşekkür etti, hatır sordu. Tekrar otomobillerimize binerek yola düzüldük. Bundan sonra ilk tesadüf ettiğimiz atlı milli süvari müfrezelerimizdi. Merhabalarımız "Varol!" nidaları ile karşılanıyordu. İstikbale yaya olarak çıkan halkın baş tarafı bugünkü Milli Savunma Bakanlığının bulunduğu yerde idi. Bunlar yolun sağ tarafında mevki almışlardı. Aralıksız bir kütle halinde şehrin ta içlerine kadar uzanıyor, aylardan beri adını ve şöhretini iştmiş oldukları aziz misafirlerini ve arkadaşlarını bekliyorlardı. Mustafa Kemal Paşa bazen arabadan iniyor:

—Yaşayın, varolun! Sadaları, alkışlar arasında halkı selamlıyordu..."

"... Mustafa Kemal Paşa, halkın gösterdiği hüsnü kabulden fevkalade memnun olmuştu. (9)

—Yoruldunuz mu Paşam? Sualine:

—Hayır, hiç yorulmadım, hatta yol yorgunluğumu da unuttum. Cevabını vermişti..." (10)

Netice olarak, Mahmut Goloğlu'nunda tesbit ettiği gibi

"Vali Vekili Yahya Galip Beyle Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti Başkanı Rifat Efendi (Bu arada Ali Fuat Paşa), Mustafa Kemal Paşa'yı olağanüstü bir şekilde karşılamak ve bu arada Ankara'daki İngiliz ve Fransızlara da Kuva-yı Milliye'nin gücünü göstermek için geceli gündüzlü çalışmışlar, bölgedeki bütün seymenlerin karşılama törenine katılmalarını sağlamaya uğraşmışlardı." (11)

(9) Aynı Gün, **Mustafa Kemal Paşa** bu memnuniyetini bütün teşkilatlarla çektiği telgrafla bildirdi. Paşa, şöyle diyordu:

"Sivas'tan Kayseri tarikiyle Ankara'ya hareket eden Heyeti Temsiliye bütün güzergahta ve Ankara'da büyük milletimizin hâr ve samimî tazahürâ-ı vatan pervanesi içinde bugün muvasalat eyledi. Milletimizin gösterdiği eser-i Vahdet ve azim, memleketimizin temini istikbâlî hakkındaki kanaatleri lâyetezelzel bir surette tarzin edici mahiyettedir. Şimdilik Heyeti Temsiliye merkezi Ankara'dır. Takdimi hürmet eyleriz efendim"
(M.M. Kansu, a.g.e., C.II, s. 500; A.F. Cebesoy, a.g.e., s. 267-268)

(10) A.F. Cebesoy, a.g.e. 265-267.

(11) Mahmut Goloğlu, **Üçüncü Meşrutiyet**, Ankara 1970, s. 8.

2- Ankara Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti'nin Kuruluşu ve Faaliyetlerinde M. Rifat Efendi

Sivas Kongresinde daha önce teşkil edilmiş olan bütün milli cemiyetlerin, **Anadolu ve Rumeli Müdafaa-i Hukuk Cemiyetleri**, ismi altında birleştirilerek, yeniden teşkil edilmesine karar verildi. İşte bu karar gereğince, Ankara'da da Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti kurulması cihetine gidildi. 29 Ekim 1919 tarihinde yapılan seçim sonunda sözkonusu cemiyet; **Müftü M. Rifat Efendi'nin** başkanlığında kuruldu. (12)

Müftü M. Rifat Efendi'nin başkanlık ettiği bu cemiyet çok yönlü ve değişik çalışmalarda bulunmuştur. Özellikle, Heyet-i Temsiliye ve Mustafa Kemal Paşa'nın Ankara'ya geldiği tarihe (27 Aralık 1919) kadar olan sürede; Vilayet dahilinde (livalar ve kazalarla beraber) teşkilatlanmaya önem verildiği, memleket dahilindeki milli faaliyetlerle irtibatlı olarak, gerektiğinde yardım veya yerine göre, milli birlik ve beraberliğin sağlanmasında her türlü destekte bulunulduğu görülmektedir. Heyet-i Temsiliye'nin Ankara'da çalışmalarına başlamasıyla da cemiyet; Mustafa Kemal ve arkadaşlarına her türlü yardımda bulunmuştur. Öyle ki, bizzat Cemiyet Başkanı Müftü M. Rifat Efendi, kendisi ile eşi Samiye Hanım için ayırdığı "cenaze parasını" bir torba içinde Mustafa Kemal Paşa'yı ziyaret ederek ayağının yanına bırakmıştır. Yine Mustafa Kemal ve arkadaşlarının Ankara'ya geldiklerinin ilk haftasında Müftü M. Rifat Efendi'nin önderliğinde Ankaralıların aralarında kırkaltıbinbeşyüz liralık yardım topladıkları bilinmektedir. (13)

O günlerde söz konusu yardımlar çok önemliydi. Bu cümleden olarak, Uluğ İğdemir, *Yılların İçinden* adlı eserinde; "Atatürk Sivas'tan Ankara'ya yeni gelmişti. Devlet hazinesi bomboştur. Hükümet üç-dört bin lirayı bir araya getirmekte sıkıntı çekiyordu. Bir gün Atatürk'e çok inanmış, o zaman Ankara Müftüsü olan rahmetli Diyanet İşleri Başkanı Rifat Börekçi elinde bir mendile sarılmış 1200 lira kadar bozuk para ile Mustafa Kemal'i ziyarete geldi ve bağlı mendili masanın üzerine bıraktı. Atatürk kendisini son derece duygulandıran bu davranışın anısını hiçbir zaman unutmamıştı. Her Bayram Rifat Börekçi'ye bir hediye gönderir ve buna 1200 liralık bir çeki de eklerdi" (14)

Diyerek M. Rifat Efendi'den ve yapmış olduğu yardımın öneminden söz etmektedir.

(12) Ali Fuat Cebesoy, "Büyük Önderi Karşılarken" Ulus, 29.12.1937; Naşit Hakkı Uluğ, *Hemşehrimiz Atatürk 2. Baskı*, Yenilik Matbaası, İstanbul, 1973, s.266. Cemiyetin idare heyeti üyeliklerin de de, Fuat Bey (Binbaşı), Yahya Galip (Defterdar, Vali Vekili), Hanıfzade Mehmet, Bulgurluzade Mehmet, Seddarzade Rasim, Kınıfzade Mehmet, Tuzluzade Hacı Rifat, Ademzade Ahmet Beyler ile Arslanhane Camii İmam-Hatibi Hacı Ahmet Efendi gibi isimler bulunmaktaydı. (Sakallı, a.g.e., s. 68.).

(13) Uluğ, a.g.e., gös.yer. Merhum Rifat Börekçi'nin oğlu Sayın Fuat Börekçi (d.1909) ile B. Sakallı'nın yaptığı mülakatta Fuat Börekçi, toplanan ve Mustafa Kemal Paşa'ya takdim edilen paranın 54-66 bin lira civarında olduğunu ve bunun Türkiye Cumhuriyeti'nin "İlk Hazinesi" olarak telakki edilebileceğini söylemiştir. (Sakallı, a.g.e., s. 72 dipnot)

(14) Uluğ İğdemir, *Yılların İçinden*, TTK Basımevi, Ankara 1976, s. 29.

Cemal Kutay da Ali Fuat Paşa (Ceibesoy)'dan naklen Müftü Rifat Börekçi'nin

"Millet Meclisi binası olarak hazırlanmasına karar verilen yarım kalmış okul yapısının tamamlanmasını, şahsi imkanıyla sağladığını, Mustafa Kemal Paşa'ya Ankara adına armağan edilen ve o zamanki adı Papazın Bağı olan Çankaya'daki ilk yapıyı sahiblerinden satın almak için şehrin eşrafını tesbitiyen listenin başına kendi adını eliyle yazdığını. Hey'eti Temsiliye Ankara'ya geldiği zaman, Belediyenin misafiri sayılması kararını aldığı, bu müddet içinde de evvela 1000, daha sonra 800 lira toplanarak, bunlardan birincisini Mazhar Müfit Beye, ikincisini Cevad Abbas Beye verdiğini, fakat bütün bu hizmet ve yardımlarını, alakaya layık görülenlerden habersiz yerine getirdiği" (15) belirtilir.

Cemal Kutay'ın bildirdiği para yardımına ait ayrıntıyı, Mazhar Müfit Kansu şöyle anlatır:

"...İçeriye giren zat Müftü Efendi'nin geldiğini söyledi. Eyvah, şimdi Müftü Efendi'ye kahve ısmarlamak lazım. Kahve var, ama şeker yok... Ya şekerli kahve içerse... Çünkü şeker çok pahalı idi... Kimde para vardı ki?..."

-Paşa'ya haber veriniz, dedim.

-Paşa size gönderdi. Paşa ile görüştüler.

-Peki buyursunlar.

Müftü Efendi: (Diyanet İşleri Reisi iken vefat eden merhum Rifat Efendi) odama girdi. Ortadaki yuvarlak ve küçük masanın kenarında bir iskemleye oturdu.

-Müftü Efendi, zannıma göre kahve içmezsiniz, değil mi?

-Evet içmem.

-Sigara?

-Onu da kullanmam.

Halbuki Müftü Efendi kahve içerdi. Biz buna meydan vermemek için sualde bulunduk. Müftü Efendi derhal vaziyeti anladı ve "içmem" dedi. (Tebessüm ederek):

-Sizin biraz sıkıntıda olduğunuzu öğrendik. Az da olsa yardımda bulunmayı vazife bildik... (diyerek) cüppesinin altından bir torba çıkardı. İçindeki kağıt paraları saymaya hazırlanıyordu.

-Müftü Efendi, teşekkür ederiz. Evvela Paşa ile bu hususta görüşseniz iyi olur dedim.

(15) Cemal Kutay, **Kurtuluşun ve Cumhuriyetin Manevi Mimarları**, Diyanet İşleri Başkanlığı Yayını, Ankara (Tarihsiz), s. 190.(16) Mazhar Müfit Kansu, **a.e.g.**, Cilt: II, s. 506-507. Nizamettin Nazif Tepedelenlioğlu, Müftü Rifat Efendi'nin getirdiği paranın "... Sekiz yüz yetmiş üç tane... çil çil Reşadiye" altını olduğunu belirtmektedir. (Yeni İstanbul Gazetesi, 12 Kasım 1967)

–Görüştüm. Kasa Mazhar Müfit Bey'dedir. Ona veriniz, dedi.

–Müftü Efendi... nihayet tamam bin lira saydı. Ben de... paraları aldım ve kasaya koydum." (16)

M. Rifat Efendi'nin Milli Mücadele için yaptığı mali yardımlar, sadece belirtilenlerden ibaret değildir. Mesela, Onun başkanı bulunduğu Ankara Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti'nin TBMM hizmet binası için harcadığı miktar, 5068 (beşbin altmışsekiz) liradır. (17) Bu para o tarihlerdeki değerine göre hiç de azımsanmayacak miktardır. Ali Fuat Paşa'nın da teyid ettiği gibi bu paranın büyük bir kısmını Müftü Efendi; şahsi gayret ve çabasıyla halktan toplamıştır. Buna, M. Rifat Efendi'nin Keskin Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti idaresine gönderdiği ve aslı B. Sakallı'da mahfuz olan 1.4.1336 (1920) tarihli telgrafı güzel bir örnektir. Bu telgrafla yardım olarak Keskin halkından 100 (Yüz) lira istenmektedir. (18)

Özetle, Müftü M. Rifat Efendi'nin de teşvikiyle Ankara halkı; Milli Mücadele'ye manevi desteğinin yanısıra, maddi bakımdan da önemli katkıda bulunmuşlardır. Şüphesiz böyle küçük bir çalışmada bunların hepsinden sözetmemiz imkansızdır. Bunun için burada çalışmamızın bu kısmını konuya açıklık getirmesi bakımından o günlerin müşahitlerinden Hayri Helvacıoğlu'nun şu sözleriyle bitiriyoruz:

"...Hatırlarım. Gece hiç bilinmeyen ve şimdiye kadar isimleri, hizmetleri duyulmayan insanlar, faytonlarla ziyaretine gittiler. (Mustafa Kemal Paşa'ya) şimdiye kadar açıklanmadı. Çünkü Ankaralılar gösterişi sevmezler. Milli Mücadele için... heybeyle para bıraktılar..." (19)

4– Ankara'da Kuva-yı Milliye Teşkilatı ve Faaliyetlerinde M. Rifat Efendi

Ankara'da ilk millî kıpırdanmalar; Mondros Mütarekesi'nin hemen sonrasında (Aralık 1918), İngiliz ve Fransız güçlerinin şehrin önemli yerlerini işgal etmeleri (*) ve bazı taşkın hareketlerde bulunmalarına karşı, Ankaralıların müdafaa hareketleriyle başlamıştır. Milli hareket taraftarlarınca karşı bir mukavemet gösterilmiş olunmalıdır ki; İngilizler buradaki güçlerini daha sonraki günlerde 200 kişilik bir kuvvetle takviye etme gereğini duymuşlardır. (20) Bu arada 19

(16) Mazhar Müfit Kansu, a.g.e., Cilt: II, s. 506–507. Nizamettin Nazif Tepedelenlioğlu, Müftü Rifat Efendi'nin getirdiği paranın "... Sekiz yüz yetmiş üç tane... çil çil Reşadiye" altını olduğunu belirtmektedir. (Yeni İstanbul Gazetesi, 12 Kasım 1967)

(17) Uludağ, a.g.e., s. 279–281.

(18) Sakallı, a.g.e., s.95.

(19) Anlatan Hayri Helvacıoğlu, "Haftanın Sohbeti", Tercüman, 29 Eylül 1965.

(*) 1918 yılı Aralık ayı içerisinde İngiliz askerleri, başta istasyon olmak üzere Ankara'nın stratejik bakımdan önemli yerlerini işgal etmişlerdir. Daha sonraki günlerde de bir Fransız askeri birliği, şehre gelerek İttihad ve Terakki Kulübü binasına yerleşmiştir. (Sakallı, a.g.e., s. 41-44)

(20) Genelkurmay Askeri Tarih Stratejik ve Etüt Başkanlığı Arşivi (ATASE Arş.) K1: 60, D:237, Fh: 37.

Ocak 1919 tarihinde iki İngiliz subayı Ankara'ya gelmiştir. ⁽²¹⁾ Aynı tarihlerde bir Fransız albayı da Ankara'ya uğramıştır. ⁽²²⁾

Halbuki o tarihlerde bu yörede düşman kuvvetlerine karşı koyabilecek sayıda Türk askeri bulunmamaktaydı. Ayrıca o günlerde Harbiye-i Umumiye Riyaseti'nin 7 Ocak 1919 tarihli telgrafında belirtildiği gibi, "**Ankara'ya hiçbir taraftan kuvvet celbi de mümkün değildi.**" ⁽²³⁾

Buna rağmen, emperyalist güçler, Ankara'da 22 Mayıs 1919 tarihine kadar kalabilmişlerdir. ⁽²⁴⁾ Gerçi işgalci güçlerin şehri terke mecbur oluşlarında; 20. Kolordu merkezinin (24. fırka 1919 Haziran'ının ilk günlerinde Ankara'ya gelmiştir) Ankara'ya taşınmasının etkisi inkar edilemez. Bununla beraber başta Müftü M. Rifat Efendi olmak üzere, birçok Ankara'lının başlatılan Milli Mücadele'yi canla-başla desteklemiş olmalarıdır. ⁽²⁵⁾

Ali Fuat Paşa'nın Ankara'ya gelişiyle oradaki milli faaliyetler daha da hızlanmıştır. Gönüllü alayları teşkil edilmiştir. Bu cümleden olarak, Müftü M. Rifat Efendi önderliğinde başlatılan gönüllü toplama çalışmalarından ⁽²⁶⁾ İdare-i Milliye'nin 7 Teşrin-i evvel 1335 (7 Ekim 1919) tarihli nüshasında şöyle bildirilmektedir:

"Evvelki gün (yapılan) mitingi müteakip Müftü Efendi hazretlerinin delalet ve irşadiyle ledelhâce (ihtiyaç görüldüğü takdirde) hakk-ı meşrûalarını müdafaa zimmında milli bir alayın teşkili tensip edilmiş ve Efendi'yi Müşarünileyh Hazretleri alaya nefer sıfatıyla kaydedilmesini talep eylemiş ve vukubulan makama teklif üzerine alayın fahrî kumandanlığıyla sancaktarlığı kabul eylediği gibi ulemayı kiramdan Hacı Âtîf Efendi Hazretleri de alayın Müftülüğünü ve Hacı Bayram Veli Camii Şerifi hatibi Hafız Mehmet Efendi birinci taburun imametini deruhte etmiştir. Bunu müteakip eşraftan Kütükçüzade Feyzi, Fincancızade Mehmet ve Belediye âzasından Emin ve Toygarzade Naşid Efendiler, gönüllü nefer olarak kaydedilmişler ve bugün bütün eşraf-ı memleket ve ihtiyat ve müteakid zâbitân son derece arzu ile komisyona müracaat etmekte ve kayıt muamelesine devam olunmaktadır. Ankara Vilayeti hükümet memurlarından hemen kısmi azimi iş bu alaya gönüllü olarak kayıt oldukları gibi Ankara mülhakatından mevrud müteaddid telgrafnamelerde ahaliyi muhtermeden ve eşraftan bir çok zevat mahallelerinde aynı teşkilatı yapmağa başladıklarını bildirmişlerdir."

(20) Genelkurmay Askeri Tarih Stratejik ve Etüt Başkanlığı Arşivi (ATASE Arş.) Kl: 60, D:237, Fh: 37.

(21) ATASE Arş. Kl: 61, D: 240, Fh:8

(22) ATASE Arş. Kl: 239, D: 240, Fh: 8

(23) ATASE Arş. Kl: 495, D:20-12, Fh:47

(24) İngilizler'in mümessil ve demiryolu kontrolleri olan iki subayın dışındaki bütün kuvvetleri, 22 Mayıs 1919'da Ankara'dan ayrılmıştır. (**Harp Tarihi Vesikaları Dergisi**, Sayı: 38, Vesika No: 909).

(25) Sakallı, **a.g.e.**, s. 44-47.

(26) Ankara ve çevresindeki diğer milli teşkilatlanma faaliyetleri için bkz., Cebesoy, **a.g.e.**, s. 142; Uluğ, **a.g.e.**, s. 45-46; Hamdi Atamer, "**Ölümünün Birinci Yılında Ali Fuat Cebesoy... Fikirden Eyleme Geçen Kurtuluş**", **Belgelerle Türk Tarihi Dergisi**, Sayı: 28 (1970), s. 13-150 Sakallı, **a.g.e.**, s. 109 vd.

Hatırlanacağı üzere, bu alayın teşkilinden kısa bir süre sonra 29 Ekim 1919 tarihinde, Ankara Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti kurulmuştur. Bundan sonra oradaki her türlü milli faaliyetler, bu cemiyet ve bu cemiyetin başkanı Müftü M. Rifat Efendi tarafından yürütülmüştür.

5- Ankara'dan Yayınlanan Fetva'nın Hazırlanışında M. Rifat Efendi ve Bu Fetvanın Milli Birliği Sağlamadaki Önemi

a) Fetvanın Hazırlanış Nedeni:

Bilindiği gibi İstanbul hükümetleri, özellikle Damat Ferit Paşa hükümeti Anadolu'daki, milli hareketin gelişmesini önlemek için çeşitli yolları denemekten kaçınmamaktaydı. Nitekim Damat Ferit Paşa Hükümeti daha Sivas Kongresi'nden önce böyle bir mücadeleye girişmişti. Ferit Paşa, Haziran 1919'da vali ve mutasarrıflara gönderdiği telgrafta, Milli Ordu teşkilinin yasaklandığını bildirerek, buna uymayanlara pek insafsız davranılmasını, gerekirse İstanbul Divan-ı Örfi'ye gönderilmesini emretti. (27)

Ayrıca, Damat Ferit Paşa Hükümeti, her ne suretle olursa olsun Sivas Kongresi'nin toplanmasına engel olmak istemişti. Bunun için Ali Galip adında birisi Harput Valiliğine tayin edilerek Sivas Kongresi'ni basmaya ve üyelerini tevkif etmeye memur edilmişti. (28)

Diğer taraftan Anadolu'da Mustafa Kemal Paşa önderliğinde gelişen milli hareket sebebiyle, çaresizliğe düşen İstanbul Hükümeti, bazı şehzadelerin başkanlığında taşraya "**Heyet-i Nasihalar**" göndermişti. (29)

Hükümet Başkanı Damat Ferit'e göre bu heyetler, halka Padişah'ın selamlarını ve onun kendilerini düşünmekte olduğunu bildireceklerdi. (30)

Böylece Hükümet, kendi otoritesini Anadolu'da artırmak istiyordu. Hükümet aleyhine doğabilecek milli cereyanları köreltmek niyetinde idi. Halkın hükümetten ziyade padişah otoritesine olan saygısından dolayı, nasihat heyetlerinin başına özellikle şehzadeler verilmiştir. (31)

Bunlardan başka İstanbul Hükümeti, Anadolu'da teşekkül eden milli birlik ve azmi yer yer hazırladığı ayaklanmalarla baltalamaya çalışıyordu. Bilhassa, Damat Ferit Paşa'nın kurduğu hükümetler döneminde, "**Kuva-yı Milliye**" aleyhindeki faaliyetler daha da şiddetleniyordu. Son olarak 5.4.1920'de Salih Paşa Hükümeti düşmüş, onun yerine tekrar Ferit Paşa Hükümeti (dördüncü kez) kurulmuştu. Damat Ferit Sadrazam olduktan sonra, özellikle İtilaf güçlerinin baskısı ve desteğiyle "**Anadolu birliğini içten yıkmak için her türlü tezvire**" başvuruyordu. Öyle ki, "**... Emr-i Sultaniye itaat etmeyen Müslümanlar...**"a

(27) ATASE Arş. Kl: 243, D: 16, Fh: 84.

(28) Bkz., **Nutuk**, Cilt: I, 81 vd.

(29) M. Tayyip Gökbilgin, **Milli Mücadele Başlarken**, Ankara 1959, C.I, s. 64.

(30) Sina Akşin, **İstanbul Hükümetleri ve Milli Mücadele**, İst. 1983, s. 250.

(31) Rahmi Apak, **İstiklal Savaşında Garp Cephesi Nasıl Kuruldu**, İst. 1942, s. 65.

ceza tehdidinde bulunan fetvalar yayınlatmıştı. (32) İşte bunlardan en tesirlisi, en önemlisi ve Anadolu'daki milli hareket için en tehlikelisi, 11 Nisan 1920 tarihinde Şeyhülislam Dürrizade Abdullah imzasıyla yayınlanan oldu. (33)

İtilaf güçlerinin özellikle İngiliz istek ve baskısıyla (34) hazırlanan bu **Fetva-yı Şerife**'de özetle; Anadolu hareketi Padişah'a karşı ayaklanma sayılıyor, Kuva-yı Milliye kötülenerek Padişahın sadık tebaasına zulüm edenlerin katledilmeleri gerektiği ileri sürülüyordu. Ayrıca fetvada Kuva-yı Milliye'ye karşı savaşırken ölenlerin şehit olacakları da belirtiliyordu. Bu fetva şöyledir:

"Dünya düzeninin sebebi olan ve kıyamet gününe kadar Ulu Tanrı'nın daim eyleyeceği İslâm Halifesi Hazretler'inin veliliği (velâyet-i âmme) altında bulunan İslâm memleketlerinde bazı kötü kimseler anlaşarak ve birleşerek ve kendilerine elebaşılar seçerek Padişahın sadık uyruklarını hile ve yalanlarla aldatmakta, yoldan çıkarmaktadırlar. Padişahın yüksek buyrukları olmaksızın asker toplamaktadırlar. Görünüşte askeri beslemek ve donatmak bahaneleriyle, gerçekte ise mal toplamak sevdasıyla, şeriate uymayan ve yüksek emirlere aykırı bir takım haksız ödemeler ve vergiler koymakta ve çeşitli baskı ve işkencelerle halkın mal ve eşyalarını zorla almakta ve yağmalamaktadırlar. Böylece insanlara zulmetmekte, suçlamakta ve

(32) Celal Bayar, **Atatürk'ten Hatıralar**, İstanbul 1955, s. 46.

(33) Selahattin Tansel, **Mondros'tan Mudanya'ya Kadar**, M.E. Basımevi, Ankara. 1978, Cilt: III, s. 87-88.

(34) Hoş görülecek bir yanı olmayan bu fetvanın İngiliz baskısıyla hazırlandığını **Fevzi(Çakmak) Paşa** 27 Nisan 1920'de **TBMM**'de şu ifadeleriyle açıklıyordu:

"...Ancak tabii malumatımız var, bu kabinenin (Damat Ferit Paşa Hükümeti) teşekkülü ile beraber temasa geldiğim gerek o kabine erkanından olan zevattan, gerekse Harbiye Nezaretinde bulunan bazı arkadaşlardan aldığım malumata nazaran o kabineye tazyik icra ettiler. Fetvayı veriniz, diye. Nihayet o fetvayı aldılar. Malunumuz veçhile o fetva İngiliz Süngüsüyle alınmış, İslâmı sinesinde birbirine düşürmek için, ilk defa yazılmış acı bir vesikadır. Millettin hissi hakikat beyni, ümid ederim ki bundaki fecaati görecek ve bunun ehemmiyeti sıfıra inecektir. (Şüphesiz sadaları) **TBMM Zabıt Ceridesi**, C.I., s. 92), Anadolu Ajansı'nın 14.4.1336/1920 tarihli haberi de **Kazım Karabekir Paşa**'yı teyid etmektedir. Bu haberin ilk satırları şöyledir: "İngilizlerin İstanbul'da... ve emirleri altında bulunan hükümet marifetiyle teşkilatı millîye aleyhine bazı fetvalar çıkartmak üzere istimal-ı cebir ettikleri istihbâr olunuyor. İşgal vuku bulan Millet Meclisi bir takım tevkifat ile mefluç bir hale getirilmeden zat-ı şahanenin ve Millet Meclisi'nin elde etmeye muvaffak olamayan İngilizlerin işgal ile zat-ı şahane'yi esir ve Salih Paşa kabinesini cebren ıskat ettikten ve Millet Meclisi'ni keenlemeyekün hükmüne koyup ve Ferit Paşa gibi sufi kendilerin emrine tabi bir adımı sadarete çıkardıktan sonra efkâr-ı ümumiye'yi işgal maksadıyla bu gibi teşebbüslerde bulunmaları ve sırasıyla bir takım fetvâ ısdâr etmeleri ihtimalden basid görülmez..." (Kazım Karabekir, **İstiklâl Harbimiz**, İst. 1990, s. 595)

Mustafa Kemal Paşa ise aynı konuda; "D. Ferit Paşa Hükümeti ve İstanbul'da bütün yıkıcı ve hayin örgütlerin kurduğu birlik ve birliğin Anadolu içindeki ayaklanma örgütleri ve bütün düşmanlar ve Yunan ordusu, elbirliği ile bizi yıkmak için çalışmaya başladılar. Bu ortak saldırı siyasasının yönergesi de Padişah ve Halife'nin içinde düşman uçakları da bulunan her türlü araçlarla yurda yağdırdığı Padişaha karşı ayaklanma fetvası idi..." demektedir. (Nutuk, C. II, s. 327).

padişahın ülkesinin bazı köy ve şehirlerine saldırmak suretiyle tahrip ve yerle bir etmektedirler. Padişahın sâdik tebasından nice suçsuz insanları öldürmekte ve kan döktürmektedirler. Padişah tarafından atanmış bazı dini, askeri ve sivil memurları istedikleri gibi memuriyetten çıkarmakta ve kendi yordakçılarını atamaktadırlar. Hilâfet merkezi ile Padişah ülkesi arasındaki ulaştırmayı ve haberleşmeyi kesmekte ve devletin emirlerinin yapılmasına engel olmaktadır.

Böylece, hükümet merkezini tek başına bırakmak, Hâlifenin yüceliğini zedelemek ve zayıflatmak suretiyle yüksek hilâfet katına ihanet etmektedirler. Ayrıca Padişaha itaatsizlik suretiyle devletin düzenini ve asayişini bozmak için düzme yayımlar ve yalan söylentiler yayarak halkı azdırmaya çalıştıkları da açık bir gerçektir. Bu işleri yapan yukarıda söylenmiş elebaşılar ve yardımcıları ile bunların peşlerine takılanların dağılmaları için çıkarılan yüksek emirlerden sonra bunlar, hâlâ kötülüklerine inatla devam ettikleri takdirde işledikleri kötülüklerden memleketi temizlemek ve kulları fenalıklardan kurtarmak dince yapılması gerekli olup, Allah'ın "**öldürünüz**" emri gereğince öldürülmeleri şerîata uygun ve farz mıdır? Beyan buyrula...

Cevap: Allah bilir ki olur.

Dürrî Zâde Esseyyid Abdullah

Böylece Padişahın ülkesinde savaşma kabiliyeti bulunan müslümanların adil Halifemiz Sultan Mehmet Vahdettin Han Hazretlerinin etrafında toplanarak savaşmak için yapacağı davet ve vereceği emre uymak suretiyle adigeçen âsilerle çarpışmaları dince gerekir mi? Beyan buyrula.

Cevap: Allah bilir ki gerekir.

Dürrî Zâde Esseyyid Abdullah

Bu takdirde, Halife Hazretleri tarafından sözü edilen âsilerle savaşmak üzere görevlendirilen askerler çarpışmazlar ve kaçarlarsa büyük kötülük yapmış ve suç işlemiş olacaklarından dünyada şiddetle cezayı, ahrette de çok acı azâbı hakk ederler mi? Beyan buyrula.

Cevap: Allah bilir, ki gerekir.

Dürrî Zâde Esseyyid Abdullah

Bu takdirde, Halife Hazretleri tarafından sözü edilen âsilerle savaşmak üzere görevlendirilen askerler çarpışmazlar ve kaçarlarsa büyük kötülük yapmış ve suç işlemiş olacaklarından dünyada şiddetle cezayı, ahrette de çok acı azabı hak ederler mi? Beyan buyrula.

Cevap: Allah bilir, ederler.

Dürrî Zâde Esseyyid Abdullah

Bu takdirde, Halife askerlerinden asileri öldürenler gazi, asilerin öldürdükleri şehit sayılırlar mı? Beyan buyrula.

Cevap: Allah bilir ki, sayılırlar.

Dürrî Zâde Esseyyid Abdullah

Bu takdirde, Padişahın asilerle savaşmak için verdiği emre itaat etmeyen müslümanlar, günahkâr ve suçlu sayılıp şeriat yargılarına göre cezalandırılmayı hak ederler mi? Beyan buyrula.

Cevap: Allah bilir ki, ederler.

Dürrî Zâde Esseyyid Abdullah (35)

İstanbul'da basılan gazetelerde de yayınlanan bu fetvadın çok miktarda Anadolu'nun her tarafına çeşitli vasıtalarla (postayla, Anadolu'ya geçen kimseler aracılığıyla, vs.) hatta Yunan ve diğer İtilaf güçlerinin uçaklarıyla dağıtılmıştı. (36) Fetvanın Anadolu'da yayılmasını ve zararlarını önlemek için sıkı önlemler alınmış ise de bunda pek başarılı olunduğu söylenemez. Zira TBMM, 23 Nisan 1920 Cuma günü toplandığı zaman, ülkenin işgalden kurtulabilmiş köşeleri ayrı görüşlerin kavga sahnesi haline gelmişti. Bu yıkıcı fetvalar ve Bab-ı Âli'nin beyannameleri ile aldatılan halk yer yer vatan kurtarıcılarının önüne dikilmişti. Anadolu'nun muhtelif yerlerinde ayaklanmalar başgöstermişti. Bu tehlikeli isyan hareketleri Ankara'nın yakınlarına kadar sirayet etmişti. (37)

Türk Milli Mücadelesi için zor günler yaşanıyordu. İç ve dış ihanet, elele vererek Anadolu'da bir kardeş kavgası çıkartmak suretiyle Türk'ü Türk'e kırdırtmak istiyorlardı. Durum her geçen gün daha da tehlikeli bir hal aldı. Milli hareketin başarısızlığı dahi söz konusu olabilirdi. Öyle ki, eldeki Kuva-yı Milliye ve Milli Mücadele taraftarı askeri birliklerden de firarların başladığı görülmektedir. 56. Fırka kumandanı Bekir Sami Bey'in Ankara'ya ilettiği şu sözleri, meselenin vehametini göstermesi bakımından ilginçtir: "**Eğer bu gece alalecele, Ankara vesaire baş müftüleri ve ulema-i meşhure-i islamiye (den) mukabil fetvalar alınmazsa Bursa vilayetinde pek ziyade kesb-i vahamet etmesi muhtemeldir**" (38) diyordu. Bu üzücü gelişmeler, İstanbul'un fetvasına karşı en önemli tedbirin; mukabil fetvaların yayınlanması ile alınacağı gerçeğini ortaya koymuştu.

b- Fetvanın Hazırlanışı

Başta M. Kemal olmak üzere, milli hareketin ileri gelenleri; "Padişah ve haife dahi esirdir. Makam-ı hilafet ve saltanatın tahlisi (kurtarılması) lazımdır". (39) Bu nokta'yı nazardan hareketle; düşman elinde esir olan halifenin zor ve baskı

(35) Ergün Aybars, *Türkiye Cumhuriyeti Tarihi*, İzmir 1987, Cilt:I, s. 369-370.

(36) Bkz. Yunus Nadi, *Birinci B.M.M.'nin Açılışı ve İsyandar*, İstanbul 1955, 44-46; Kazım Karabekir a.g.e. s. 635; Ş. Süreyya Aydemir, *Tek Adam Mustafa Kemal*, İst. 1969, C. II, s. 295-302. Lord Kinross, *Atatürk- Bir Milletın Doğuşu*, Çev. Necdet Sender, 8. Baskı, İst. 1981, s. 335.

(37) *Nutuk*, Cilt:II, s. 303

(38) *Harp Tarihi Vesikalar Dergisi*, Sayı: 35, Vesika No: 875.

(39) Yunus Nadi, a.g.e., s. 39

kullanılarak böyle bir fetvanın yayınlattırıldığı, haliyle de bu fetvadaki hükümlerin geçersiz olduğu hususu üzerinde durdular. Ankara'da, bu ana fikirden hareketle, bir fetva yayınlanması, çalışmalarına başlandı. Neticede, Ankara Müftüsü ve aynı zamanda Ankara Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti Reisi de olan Mehmet Rifat Efendi başkanlığında, Ankara'da bulunan, beş müftü, dokuz müderris ve medrese müdürü ile altı kişilik ilmiye sınıfından müteşekkil toplam yirmi kişilik bir grup da bir fetva hazırladı. (40)

Anadolu'daki Milli Hareketin meşru olduğu, Padişah ve Halife'nin dahi esir bulunduğu, düşman elinde esir olan Halife'ye zor ve baskı kullanılarak fetva yayınlattığı, haliyle bu fetvadaki hükümlerin geçersiz olduğu hususlarının dile getirildiği bu fetva da 19-22 Nisan 1920 tarihlerinde, Öğüt, İrade-i Milliye, Açıksöz gibi Milli Mücadele yanlısı gazetelerde yayınlandı. Bu fetva sadeleştirilmiş şekliyle (41) şöyledir:

"1- Dünyanın nizâmının sebebi olan İslâm halifesi hazretlerinin halifelik makamı ve saltanat yeri olan İstanbul, müminlerin emirinin (Padişahın) varlığının sebebine aykırı olarak, İslâmların düşmanı olan düşman devletler tarafından fiilen işgal edilerek, İslâm askerleri silahlarından uzaklaştırılıp, bazıları haksız olarak şehit edilmiş, Halifelik merkezini koruyan bütün istihkâmlar, kaleler, savaş aletleri zapt edilmiş ve resmî işleri yürüten ve İslâm Ordusunu donatmakla görevli Babiâli'ye

(40) B. sakallı, a.g.e., s. 102-103.

(41) M. Rifat Efendinin dosyasında bulunan "Fetva-yı Şerife" suretinde şöyle denilmektedir:

"1. Nizam-ı Âlem olan Halife-i Müslimîn, edâmallahû Hilâfethü ve Şevketehü ilâyevmiddin Hazretlerinin makam-ı Hilafet ve makarr-ı Saltanatı olan İstanbul; Emirilmü'minin hilaf-ı marzî olarak âdâ-yı müslimîn olan düvel-i muhasama tarafından fiilen işgal edilerek asakir-i islâmîye eslihasından tecrid ve bazıları bigayrihak katl ve makarri Hilâfetin muhafazasını kâfil bilcümle istihkâmat ve kılâ ve vesâit-i saire-i harbiye zapt ve muamelâtı resmîyeyi tedvire, cüyüş-i müslimîni teşhize memur olan Babiâli ve Harbiye Nezaretine vaz-ı yed edilerek Halifeyi menafi-i hakikiye-i milleti zâmim tedâbir ittihazından fiilen men' ve idare-yi örfiye ilân ve divânı harpler teşkili ile İngiliz Kavânini tatbikan muhakeme ve tecziye etmek suretiyle Halifenin hakk-ı kazasına müdahale ve kezalik hilâfî marzi-i Hilâfetpenâhi olarak ecza-i memalik-i Osmaniyeden İzmir ve Adana ve Maraş ve Antep ve Urfa ve havalisine düşmanlar tarafından tecavüz edilerek tebea-i gayri müslime ile biliştirak katliam ve mallarını nehbü gârât ve mukadderatına tecavüz mukaddesat-ı müslimîni tahkir eder olduklarında behveğh-i meşruh mârûz-i hakaret ve esâret olan Halife-i müsliminin istihlasi hususunda kudret-i mümkinelerini sarfetmek bilûmum müslimîne farz olur mu?

—El Cevap: olur...

2. Bu surette hukuku meşruasını ve Halifenin kudret-i maneviyasını istirdat ve bilfiil maruz-u tecavüz olan memâlik-i mezbûreyi düşmandan tathir için mücadele ve mücahede eden cumhur-u müslimîn şer'an bâğî olurlar mı?

—El Cevap: Olmazlar...

3. Bu suretle düşmanlara karşı açılan mücadelede vefat edenler şehit ve berhayat olanlar gâzi olurlar mı?

—El Cevap: Olurlar...

Bu surette mücahede ve vazife-i diniyesini ifa eden cumhuru müslimîne karşı düşman tarafını bililtizam müslimîn beyninde ika-ı fitne ederek istimal-i silâh eden müslimîn şer'an ekber-i kebâiri mürtekip ve sahibilfesat olurlar mı?

—El Cevap: Olurlar...

Bu surette düveli muhâsımanın ikrah ve işgali ile vaka ve hakikate gayrı muvafık olarak sâdır olan fetvalar cumhuru müslimîn için şer'an mutâ' ve ma'mülün aleyhâ olur mu?

—El Cevap: Olmaz".

(Başbakanlık) ve Harbiye Nezâretine el konmuştur.

Bu suretle Halife, milletin gerçek menfaatleri uğrunda tedbir almaktan menedilmiştir.

Sıkıyönetim ilan edilip harp divanları kurulmuş, İngiliz kanunları uygulanarak kararlar verilmek suretiyle Halife'nin yargı hakkına müdahâle edilmiştir.

Yine Halifenin rızası olmadığı halde, Osmanlı toprakları olan İzmir, Adana, Maraş, Antep ve Urfa taraflarına düşmanlar saldırıp oradakileri müslüman olmayan uyruklarımızla el ele vererek İslamları toptan yok etmeye, mallarını yağmalamaya ve kadınlarına tecavüze, müslüman halkın bütün kutsal inançlarına hakarete kalkışmışlardır.

Anlatılan şekilde hakarete ve esirliğe uğrayan Halifelerini kurtarmak için, ellerinden gelini yapmaları bütün Müslümanlara farz olur mu?

Cevap: Tanrı (Allah) en iyi bilir ki, olur.

2- Bu suretle, Halifeliğin meşru hakkını elinden alanlardan kurtarmak ve fiilen saldırıya uğrayan vatan topraklarını düşmandan temizlemek için uğraşan ve çalışan İslâm halkı Şeriatça Tanrı (Allah) yolundan ayrılmış olurlar mı?

Cevap: Tanrı (Allah) en iyi bilir ki, olmazlar.

3- Halifeliğin gasbedilen haklarını geri almak için düşmanlara karşı açılan mücadelede ölenler "Şehit", kalanlar "gazi" olurlar mı?

Cevap: Tanrı (Allah) en iyi bilir ki, olurlar.

4- Bu suretle din uğrunda savaşan ve görevini yapan halka karşı düşman tarafını iltizâm ederek İslâmlar arasında silah kullananlar ve adam öldürenler şeriat bakımından en büyük günahı işlemiş ve fesatçılık işlemiş olurlar mı?

Cevap: Tanrı (Allah) en iyi bilir ki, olurlar.

5- Bu suretle aslında istemediği halde düşman devletlerinin zoru ve kandırması ile, olaylara ve gerçeğe uymayarak çıkarılan fetvalar müslümanlar için şeriatça dinlenir mi ve ona uyulur mu?

Cevap: Tanrı (Allah) en iyi bilir ki, uyulmaz." (42)

Bu fetva 16 Nisan 1920'de Heyet-i Temsiliye Riyaseti'nce Anadolu'ya gönderilerek bütün müftülüklere tebliğ edildi ve bunu, her müftünün onaması talep edildi. Ayrıca bu konuda mülki ve askerî yetkililerden yardımcı olması istenilmişti. (43)

Mustafa Kemal Paşa'nın çağrısıyla bu fetva, Anadolu'nun değişik

(42) Sabahattin Selek, *Milli Mücadele*, İstanbul 1982, Cilt: 2, s. 768-769; Mehmet Kafkas, *Millî Mücadele'de Öncüler (1)*, İzmir 1991, s. 164-165.

(43) *Atatürk'ün Tamim Telgraf ve Beyannameleri*, Haz. N. Arslan, Ankara 1964, C: IV, s. 298.

yerlerindeki 153 müftü ve din alimi tarafından tasdik edildi. (44)

c- Fetvânın Milli Birliği Sağlamadaki Önemi

İstanbul'un fetvasında taraflı, kasıtlı, eksik-hatta-yanlış bilgiler isnat edilerek hükümler verilmiş olması, daha önemlisi, ciddi dini kaynak gösterilmediğinden, inandırıcılık yönü zayıf kalmış bununla birlikte, daha önce de belirtildiği gibi, Halifelik makamının nüfuzu kullanılarak Anadolu'nun çeşitli yerlerinde –Milli Mücadele aleyhinde– ciddi tehlikeler arz eden isyanlar çıkarılabiliyordu.

Ancak, Ankara Müftüsü M. Rifat Efendi başta olmak üzere, Ankara ulemasının hazırladığı fetva, gerçekleri daha iyi aksettiren, "**hakaret ve esirliğe mâruz kalmış bulunan müslümanların Halifesinin kurtarılması**" temel inancından hareketle, Şer'i Şerife uygun, ikna edici delillere dayanan, İlmî kariyer ve dinî bilgilerinde otoritelerinden şüphe edilmeyecek kadar mesleğinin erbabı, ulema tarafından hazırlanmıştır. Bu fetva; Anadolu'nun pek çok yerinde yine bu konuda söz sahibi yetkililer tarafından da tetkik edildikten sonra samimiyetle kabul edilmiş ve imzalanmıştır. (45)

Böylece İstanbul fetvasının milli hareket için arzettiği büyük tehlike önemli ölçüde bertaraf edilmiş ve isyanlar bastırılmıştır. Müftü ve ulamanın "**...Bervechi bâlâ (yukarıdaki) Fetva-yı Şerife, Şer'i Şerife muvafıktır**" sözleri, Şeyhülislam'ın fetvasını hükümsüz kılmış ve Anadolu'daki birliği pekiştirmiştir.

C- M. RIFAT EFENDİ'NİN MENTEŞE (MUĞLA) MİLLETVEKİLİ SEÇİLMESİ

16 Mart 1920'de İstanbul'u işgal eden İngilizler, 18 Mart'ta ise, Meclis-i Mebusan binasının etrafını makinalı tüfeklerle sararak toplantı halindeki meclisi dağıtmışlardır. Bu arada bazı mebusları tutuklanarak Malta'ya sürülmüşlerdi. Tutuklanmayanlardan bir kısmı da İstanbul'u terkederek, Ankara'nın yolunu tutmuşlardı. (46)

Bu durum üzerine, Ankara'da ulusal bir hüviyet taşıyacak ve olağanüstü yetkileri üzerinde toplayabilecek bir meclisin toplanmasına karar verildi. Bu karar ve uygulama biçimi, Mustafa Kemal Paşa tarafından 19 Mart 1919 tarihli tamimle (genelge) il, bağımsız mutasarrıflık ve kolordu komutanlıklarına duyuruldu. (47)

Bu tamimde (48) her livadan 5 üye seçilerek, 15 gün içerisinde Ankara'da

(44) Hâkimiyet-i Milliye, 5 Mayıs 1936, No: 27.

(45) B. Sakallı, a.g.e., s. 107-108.

(46) Türk Silahlı Kuvvetleri Tarihi Türkiye Büyük Millet Meclisi Hükümet Dönemi, Ankara 1984, s. 20-21.

(47) M.K. Atatürk, a.e.g., C: I, s. 287; A.F. Cebesoy, a.g.e., s. 315.

(48) Bu Tamim'in tamamı için bkz., M.K. Atatürk, a.g.e., C:I, s. 288-289; K. Karabekir, a.g.e., s. 517-518.

bulundurulmalarının temini istendiğinden, 31 Mart 1919 günü Mentеше Livasında da seçime gidildi. Seçim sonuçları da 1 Nisan 336/1920 tarihli tutanakla açıklandı.

Seçim sonucunda, M. Rifat Efendi, en fazla oy alarak ilk sırada Mentеше Meb'usu seçilmiştir. Başka ifadeyle, M. Rifat Efendi halk tarafından sevilip sayıldığını bir kez daha ispatlamıştır.

D- TÜRKİYE BÜYÜK MİLLET MECLİSİNDE M. RIFAT EFENDİ

Milletlerin hayatında yeni ufuklar açan, yön veren, büyük ve köklü değişiklikler getiren çok önemli tarihî günler vardır. Hiç şüphesiz Türk milleti için, varoldukça neşe ve sevinçle kutlanması, aynı zamanda daima korunması, canlı tutulması gereken günlerden biri de 23 Nisan'dır. Çünkü bugün, Türk Milletinin köklü tarihinde yeni dönemin başlangıcı olan milli egemenliğin en güçlü ve tek teminatı olarak, Türkiye büyük Millet Meclisi'nin, Anadolu'nun bağrında doğduğu, açıldığı gündür. Kısaca bu gün, Türk milleninin bağımsızlığını, hürriyetini, egemenliğini ve vatanın kurtuluşunu bayraklaştıran tarihî bir andır.

Bu öneminden dolayıdır ki, TBMM, Mustafa Kemal Paşa'nın Kolordulara, vilayetlere, Bağımsız Livalara, Müdafaa-i Hukuk Merkez Heyetlerine, Belediye Başkanlarına gönderdiği 21 Nisan 1920 tarihli telgrafında belirtildiği şekilde, 23 Nisan 1920 günü Hacı Bayram Camii'nde kılınan Cuma Namazından sonra, okunan Kur'an-ı Kerim ve dualarla coşkulu bir törenle açılmıştır.

Milletimizin bu mutlu gününde –daha önce de ifade edildiği üzere– ülkenin işgalden kurtulabilmiş köşeleri ayrı görüşlerin kavga sahnesi halinde idi. Fetvalar ve Bab-ı Ali'nin beyannameleri ile aldatılan halk, yer yer vatan kurtarıcılarının önüne dikilmişti. Anadolu'nun muhtelif yerlerinde ayaklanmalar başgöstermişti. Bu tehlikeli isyan hareketleri Ankara'nın yakınlarına kadar sirayet etmişti.

Mustafa Kemal Paşa bu durumu, "**Nutku**'nda şöyle anlatmaktadır:

"Bandırma, Gönen, Susurluk, Kirmastı, Karacabey, Biga dolaylarında; İzmit, Adapazarı, Düzce, Hendek, Bolu, Gerede, Nallıhan, Beypazarı dolaylarında; Bozkır'da; Konya, Ilgın, Kadınhanı, Karaman, Çivril, Seydişehir, Beyşehir, Koçhisar dolaylarında; Yozgat, Yenihan, Boğazlıyan, Zile, Erbaa, Çorum dolaylarında; İmranlı, Refahiye, Zara, Hafik ve Viranşehir dolaylarında alevlenen karışıklık ateşleri, bütün memleketi yakıyor, hainlik, cehalet, kin ve bağınazlık durumları bütün vatan göklerini yoğun karanlık içinde bırakıyordu. İsyan dalgaları, Ankara'da karargahımızın duvarlarına kadar çarptı. Karargahımızla şehir arasındaki telefon ve telgraf hatlarını kesmeye kadar varan kudurmuşçasına kasıtlar karşısında kaldık. Batı Anadolu'nun İzmir'den sonra, yeniden önemli bölgeleri de, Yunan ordusunun taarruzlarıyla çiğnenmeye başlandı." (49)

(49) M.K. Atatürk, a.g.e., s. 303.

Türk Milli Mücadelesi için zor günler yaşıyordu. İç ve dış ihanet elele vererek Anadolu'da bir kardeş kavgası çıkartmak suretiyle Türk'ü Türk'e kırdırtmak istiyorlardı. İşte buna fırsat vermemek için Milli Mücadelemizde sanıldığından büyük hizmeti olan **İrşâd (aydınlatma, uyarma) Heyetleri** konusu daha TBMM'nin açılışının 3. gününde gündeme geldi. (50)

Ayaklanma halinde olan Beypazarı'ndan gönderilen telgraf TBMM'nin 25 Nisa 1920 tarihinde yaptığı 3. toplantısında okundu. Bu telgrafı kazanın 52 ulema ve eşrafı adına Müftü Mevlüd Efendi ile Belediye Reisi Hakkı Bey göndermişti. Müftü ve Belediye Başkanı bu telgrafta; halkın nasıl aldatıldığını belirttikten sonra, "ellerinden silahı bırakmayanlara eğer nasihat edilir, gerçekler anlatılırsa, onbeş bini bulan nüfusu ile kasaba asayişini sağlamak için üzerlerine gönderilen kuvvetlerle ayaklananların ateşi arasında mahvolmaktan kurtulacaklarını" bildirmekteydiler.

Müftü ve Belediye Başkanı ayrıca aldatılmış halkın affını talep ediyorlardı. Onlar bu isteklerinde bulunurlarken, özetle şu reddedilmesi güç gerçeği de açıklıyorlardı:

"Görülecektir ki, iğfal edilmiş halk, söyleyeceklerine güveneceği şahsiyetlerin aydınlatılması ile hem Milli Mücadele'nin safındaki yerini alacaklar, hem affedilmiş olmanın minneti ile can ve mallarını vatan için seve seve vereceklerdir." (51)

Bu telgrafın okunmasından sonra tırıışmalar başladı. Bazı milletvekilleri, örnek olması ve yer yer devam eden ayaklanmaların zararlarının belirli ölçüde yok edilmesi için affa karşıdılar. Bunlar affın kötü sonuçları üzerinde konuşup örnekler vermişlerdir. (52)

Meclisin aynı oturumunda kürsüye gelen Mustafa Kemal Paşa ise, konuyu daha değişik yönden ele almıştı: O önce, halkın nasıl çirkin iftiralarla yanıltıldığını hatta **"...Bolşevikler geliyor, köyümüzü, kasabamızı harap edecek, hepimizi idam edecek"** sözleriyle aldatıldığını ve hakkın da kendisini savunmak için silaha sarıldığını sonunda çoğu zaman masum ölümler, yıkılmış evler otaya çıktığını açıkladı.

Mustafa Kemal Paşa aynı zamanda özetle şu teklifte bulundu;

"...Şimdi Muhterem heyetiniz, ulemâ-yı kirâmdan üçbeş zat intihap etsin, bunlar oradaki ülemâ ve eşrafı çağırın, hakikatları anlatsın ve iğfal edilenler affedilsin. Bu yalnızca Beypazarı'nın değil, aynı olayla karşı karşıya olan bütün vatanın temel meselesidir." (53)

Mustafa Kemal Paşa'nın bu teklifi kabul edilerek, Kırşehir Milletvekili Müfid

(50) TBMM Zabıt Ceridesi, C.I, s. 46-52.

(51) TBMM Zabıt Ceridesi, C.I, 46-47.

(52) Bkz., TBMM Zabıt Ceridesi, C.I, s. 47-52.

(53) TBMM Zabıt Ceridesi, C.I, s. 47-55.

Efendi, Konya Milletvekili Abdülhalim Çelebi Efendi ve Menteşe (Muğla) Milletvekili M. Rifat Efendi'den oluşan bir heyetin Beypazarı'na gönderilmesine karar verildi. (54)

Beypazarı'na giden bu heyet, ayaklanmanın bastırılmasında başarılı olduğu için (55), Meclisin 27 Nisan 1920 tarihinde yapılan 5. toplantısında **İrşâd Encümeni** kurulması gündeme geldi. Bu teklif tartışmalardan sonra aynı oturumda kabul edildi. **İrşâd Encümeni**'nin emrinde de **İrşâd Heyetleri** kuruldu. Bilindiği üzere, **Kurtuluş Savaşımızda** için isyanların bastırılmasında anılan heyetlerin önemli katkısı olmuştur. (56)

Beypazarı isyanının bastırılmasındaki hizmetleriyle de TBMM'nde dikkatleri üzerinde toplayan M. Rifat Efendi, Ankara Müftülüğü görevini tercih ederek, Milletvekilliğinden istifa etmiştir. Adıgeçenin istifası, TBMM'nin 27.10.1920 tarihinde yapılan 91. toplantısında, Umuru Şer'iye ve Evkaf Vekili Mustafa Fehmi (Gerçekker) tarafından gündeme getirilmiştir. (57)

Yapılan müzakere ve oylama sonunda M. Rifat Efendi'nin istifası kabul edilmiştir. (58) Bundan sonra M. Rifat Efendi, hizmetlerini Ankara Müftüsü ve daha sonra da Diyanet İşleri Başkanı olarak devam ettirmiştir.

E- ANKARALILARIN İŞGALLERE KARŞI TEPKİLERİNDE M. RİFAT EFENDİ

Daha önce de belirtildiği gibi, Ankara'da ilk milli kıpırdanmalar, Mondros Mütarekesi'nin hemen sonrasında (Aralık 1918), İngiliz ve Fransız güçlerinin şehrin önemli yerlerini işgal etmeleri ve bazı taşkın hareketlerde bulunmaları üzerine başlamıştır. Başka bir ifadeyle, Ankaralıların ilk tepkileri, Ankaralıları, Anadolu'nun diğer yörelerinin işgal edilmesine özellikle İzmir'in işgaline karşı çıkmışlar, bu amaçla mitingte Ankaralıları, işgalin Wilson prensipleri hilafında olduğunu belirterek bunun kabul edilemeyeceğini dile getirdiler. (59)

Ayrıca başta M. Rifat Efendi olmak üzere miting heyeti, çektikleri telgraflarla hissiyatını İstanbul'daki İtilâf Devletleri yetkilileriyle matbuata bildirdi. Bu telgraflar da şöyle deniliyordu:

"...Tabiiyyet vazifelerine müdrük olmayan bazı şahısların Yunan emeline alet olup, İzmir ve havalisindeki rum vatandaşlarımızı tahrik neticesinde meydana getirilen, hazımı kabul edilemeyen tecavüz ve tahrikleri sinesine çekerek Sulh konferansınca hakkımızda adilâne bir karar verileceğini beklerken, ister mütarekenin yedinci

(54) **TBMM Zabıt Ceridesi**, C.I, s. 51.

(55) Beypazarı Müftüsü Mevlüd ve halkın ileri gelenleri Türkiye Büyük Millet Meclisi Başkanlığına ve Meclisin 28 Nisan 1920 tarihinde yapılan 6. toplantısında okunan telgrafta; isyanın bastırıldığını belirterek şükranlarını sunmaktadır. (**TBMM Zabıt Ceridesi**, C.I, s. 125)

(56) Ali Sarıyoyuncu, "TBMM'de İlk Komisyon", Diyanet Aylık Dergisi, Sayı: 40 (Nisan 1994)

(57) (**TBMM Zabıt Ceridesi** 2. baskı Ankara 1942, C.5, s. 183)

(58) **Aynı Zabıt Ceridesi**, gös. yer.

(59) **Yeni Gazete**, 21 Mayıs 1919.

maddesine müsteniden olsun, ister ilhak manasında olsun, İzmir ve havalisi gibi Anadolu'muzun "tenkîş-ı bahriyesi"ni teşkil eden bir vilayetimizin özellikle orada gayrı meşru olarak özel istekleri bulunan bir devletin askeri tarafından işgâli, Reis Wilson'un prensipleri dairesinde hürriyet ve adaletin mazlum milletlere tatbikini esas ittihaz eden Sulh Konferansının dahi emel ve niyetine büsbütün muhalif olduğu gibi Anadolu'muzda kavga ve kargaşalık meydana getireceğinden asayiş endişesiyle İzmirimizin işgâl edildiğine kâni olarak, bu işgalin galip müttefik devletlerce yapılmasını isteyerek, zaten dört seneden beri kanayan kalblerimizin yararlarının artmasına meydan verilmemesini istirham ederiz.

Amerika Birleşik Devletleri efkârının âdilâne hissiyatı ve insaniyetkâranesinin timsali telakkî eylediğimiz Wilson Perensiplerine bütün mevcudiyetimizle kalben bağlanmış ve insanlık tarihinin ihtiras ve zorbalık sahifeleri kapanarak, yeni ve insanî bir faslın açılacağına kanaat etmiş iken, Anadolu'nun nefes borusu, medenî âleme açık bir penceresi demek olan Aydın Vileyeti'mizin İtilâf Devletleri'nin müsaadesiyle Yunanlılar tarafından işgâl edildiği haberini veren ajansları hayretle okuduk. Cihanca kabul edilen ve ona istinaden terk-i silah edilmiş olan Wilson prensiplerin serâp mahiyetini almış olması demek olan bu haber, vilâyetimiz ahâlisini derin bir teessür ve üzüntüye gark eylemiştir.

Bu icraat yine eski zorbalık ve kuvvet siyasetinin bir devamı olduğunu yüksek Wilson prensiplerinin de buna alet olmaktan başka bir mahiyette telakkî edilmediğinden, bütün memleketimiz sekenesinin hazır bulunduğu bir mitingde hukuk ve insanlık dışı olan İzmir işgâlinin, âdilane hisleri ve insaniyetkâranelerinden emin bulunduğumuz Amerika Hükümeti ve efkâr-ı umumiyesine karşı protesto edilmesinin ve insanlığa devamlı bir refah ve barış bahşedecek olan, arz edilen prensiplerin ihtiva eylediği yüksek düstür ve insanlığın temini huzur-u aliyyelerine arzına müttefiklik karar verilmiş olduğunu arz etmekten şeref duyarız." (60)

Ankaralılar, İzmir'in Yunanlılar tarafından işgalini bir türlü içlerine sindirememişlerdir. Bu nedenle, 25 Mayıs 1919 günü büyük bir miting daha tertip etmişlerdi. **"İhtiyarı ile, genci ile, halkın katıldığı bu miting fevkâlâde canlı olmuştur...Öğretmen ve gençlerin heyecanlı nutukları milleti coşturmuştur."** (61) Bu arada Ankaralılar, canlarının ve istiklâllerinin korunmasını, hükümetten istemişlerdir. (62)

Öte yandan 29 Mayıs 1919 günü Ankaralılar hükümet meydanında tekrar bir araya gelmişlerdir. Bunu Ali Fuat Paşa (Cebesoy)'nın hatıratından izleyelim:

"Yer yer mitingler yapılıyor, müstevlilere ve bîtaraf devletlere telgraflar çekilerek İzmir'in işgali hâdisesi şiddetle protesto ediliyordu. 29 Mayıs 1919'da ben de hükümet konağı meydanında bir protesto toplantısı yaptırmıştım. Yedisinden

(60) Yeni Gazete, 21 Mayıs 1919, Mehmet Şahingöz, İzmir, Maraş ve İstanbul'un İşgali üzerine yapılan Protesto ve Mitingler, Basılmamış Doktora Tezi (A.Ü. Türk İnkılâp Tarihi Enstitüsü), Ankara 1986, s.238.

(61) H.N. Uluğ, a.g.e., s. 14-15.

(62) İleri Gazetesi, 28 Mayıs 1919; Hadisat 28 Mayıs 1919; Yeni Gazete 28 Mayıs 1919; Mehmet Şahingöz, a.g.E., s. 2238.

yetmişine kadar bütün Ankaralıların katıldığı bu miting fevkalâde canlı olmuştu. O günkü manzara gözlerimin önüne geldiği zaman mücadele yıllarının en tatlı heyecanını duyar, vatanperver Ankaralıları takdirle yâdederim." (63)

İzmir işgalinin senei devriyesi dolayısıyla 15 Mayıs 1920'de Ankara ahalisi tarafından bir miting daha düzenlenmiştir. Bu arada miting heyetince TBMM'ne bir protestoname sunulmuştur. Miting heyeti Başkanı Müftü Rifat ve Belediye Başkanı Vekili Nâşid imzasıyla Meclise tevdi edilen protestonamede şöyle deniliyordu:

"Harbi umumiden ta mütarekenin akdi tarihine kadar biz Osmanlılar mevcudiyeti siyasiye ve istiklâli milleyemiz muhafaza uğrunda mâlen ve canen uğuraştık. Ne çare ki harb sical olduğu cihetle bu defa mağlûbiyetimizle durdu. Fakat bu tevakkufu hasımlarımızın neşir ve ilan ettiği ve amerika Hükûmeti Müttehidesi Reisi Mösyö Wilson'un gösterdiği o meşum maddeye istinad ettirmişti. Şimdi aqladık ki, bu vâidler Osmanlılık için değilmiş gibi imzalarını silerek bizi ve binnetice âlemi İslamı mahvetmek istediler. Ezcümle, geçen sene bu gün Anadolumuzun kilidi ve mevcudiyetimizin esası sayılan İzmir'i Yunanlılara teslim etmek şartıyla de imha politikasını alenen meydana koydular, hakka kuvvet galebe eder diyenler kendilerini aldatırlar. Hak daima gâlibdir. Binaenaleyh burada içtima eden ve hakk-ı hayat-ı millimizi idameye sâyeden Büyük Millet Meclisimizden istirham ediyoruz ki, Osmanlılar haklarını gasbettirmeyecekler ve bir ferdi kalasıya kadar mağsub haklarının istirdadı için uğraşacaklar ve Meclisimizin ittihaz edeceği tedâbiri haseneye umumiyetle inkıyad ve itaat edeceklerdir. Binaenaleyh bu milletin hakkı meşrûunu iade ve istiklâli millilerini idame ettirsinler ve âlemi insaniyette şimdiye kadar dökdükleri ve döktürdükleri kanlara nihayet versinler diye feryad ettiğimiz umum düveli muhasamaya ve bîtaraf devletlere tebliğ buyurmanızı ansamimilkalb rica ediyoruz ve muhasım devletleri dahi haberdar ve protesto ediniz. Allah bizimle beraberdir. Herkârda muntazırı emirlerinizi muhterem vekillerimiz." (64)

Öte yandan Ankaralılar İstanbul'un işgaline de aynı tepkileri göstermişlerdir. İngiliz Başbakanı Loyd George'un İstanbul'un Türklerin elinden alınacağı beyanatı üzerine, Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti Başkanı Müftü M. Rifat Efendi İtilaf yetkilerine gönderdiği telgrafla Ankara ahalisinin sert tepkilerini dile getirmiştir. (65)

Buraya kadar sunulan bilgilerden de anlaşılacağı üzere, işgaller Ankar'da umumi bir heyecan meydana getirmiştir. Özellikle İzmir'in işgaline müteakip Ankara ahalisi çeşitli zamanlarda mitingler yaparak işgali şiddetle protesto etmişlerdir. Bu konuda da "**M.Rifat**" ismi ilk sırada yer almaktadır.

(63) A.F. Cebesoy, a.g.e., s. 63.

(64) TBMM Zabıt Ceridesi, C.I., s. 306.

(65) Bilal Şimşir, İngiliz Belgelerinde Atatürk, Ankara 1973, C. I., s. 352. M. Şahingöz, a.g.e., s. 441.

F- M. RIFAT EFENDİ'NİN ÖLÜM CEZASINA ÇAPTIRILMASI

Buraya kadar yapılan açıklamalardan da anlaşılacağı üzere; M. Rifat Efendi, Milli hareketin Anadolu'da yeşerip çimlenmesi hatta gelişip meyve vermesi için milletçe unutamayacağımız üstün hizmetlerde bulunmuştur. Şüphesiz onun her hizmeti, Milli Mücadelemiz için anlamlıdır. Bununla beraber, bizce onun en önemli hizmeti, yukarıda değinilen fetvasıdır. Bununla o, İstanbul hükümetinin dini içerikli saldırısına aynıyla cevap vermiş oluyordu. Başka bir ifadeyle, İstanbul'un Milli Mücadele aleyhindeki son kozu da elinden alınmıştı.

İşte M. Rifat Efendi'nin Milli Mücadele lehindeki çalışmaları özellikle son faaliyeti –Ankara fetvasını hazırlaması– Damat Ferit ve hükümetini çileden çıkardı. Bu sebeple, 8 Haziran 1920'de İstanbul "**Birinci İdare-i Örfiyye Divan-ı Harbi**" (Bir Numaralı Sıkıyönetim Komutanlığı Mahkemesi) M. Rifat Efendi'yi gıyaben ölüme mahkum etti.

Ankara Müftüsü M. Rifat Efendi ile birlikte; Yusuf İzzet ve İsmail Fadıl Paşalar, İsmet (İnönü), Hüseyin Selahattin, Fahrettin, Abbas Hilmi, Bekir Sami (56. Fırka kumandanı). Hamdullah Suphi, Câmi ve Hakkı Behiç, Rıza Nur, Yusuf Kemal, Fatih, Bekir Sami (Beyrut ve Halep sabık Valisi) Beyler ve Celaleddin Arif ile Mustafa Fehmi Efendiler gibi Milli Mücadele'nin önde gelen kişileri de gıyaben ölüme mahkum edildi. Daha önce Mustafa Kemal ve beş arkadaşını da gıyaben ölüme mahkum eden ⁽⁶⁶⁾ bu mahkemeye göre; M. Rifat Efendi ve diğer onaltı kişi, "**Kuva-yı Milliye ünvanı altında çıkarılan fitne fesadın**" tertip ve teşvikçilerinden sayılıyorlardı. Bunlar hakkında gıyaben verilmiş olan idam kararını da Padişah Vahdettin 15 Haziran 1920'de "**ele geçtiklerinde tekrar muhakeme edilmek kaydıyla**" tasdik etti.

M. Rifat Efendi de hakkında böyle ağır karar alınan ilk ve son Müftü oluyordu. ⁽⁶⁷⁾

SONUÇ:

Milli Mücadele'nin ilk günlerinde (Ali Fuat Paşa'nın tesbitiyle):

"Ankara'da vaziyet şöyle görülüyordu: Vali Muhittin Paşa, İstanbul hükümetinin koyu taraftarlarından biriydi. Hürriyet ve İtilâf Fırkasına mensup bazı türediler İstanbul'daki efendileri gibi hareket ediyorlardı. Vatandaşlar arasında ikilik çıkarmak yolunu tutmuşlardı... İngiliz muhipleri Cemiyeti de kendilerine yardım ediyordu. Tehcirden dönen müteassıp hıristiyanlar Türkler aleyhinde birleşmişlerdi. Hıristiyan âzalarından mürekkep bir de tehcir mahkemesi kurulmuştu. Etrafına bir sürü hafiye toplamış olan İngiliz kontrol zabıtları fazla şımarmışlardı. Valiye

(66) Aynı mankeme tarafından 16 Mayıs 1920 tarihinde de Mustafa Kemal ve beş arkadaşı (Ali Fuat Paşa, Ahmet Rüstem, Kara Vâsıf, Dr. Adnan Beyler ile Halide Edip Hanım) için ölüm kararı verilmiş ve bu kararı Vahdettin 24 Mayıs 1920'de onaylamıştı. Bkz. **Takvim-i Vakayi** No: 364; **Belgelerle Türk Tarihi Dergisi**, Sayı: 1, Belge: 6; Tansel a.g.e., C. III, s. 107; **Atatürk'le İlgili Arşiv Belgeleri**, Ankara 1982, s. 83.

(67) C. Kutay, a.g.e., s. 189–190.

uluorta emirler veriyor ve emirlerinin derhal tatbikini âmirane bir eda ile istiyorlardı. Hükümet konağına babalarının evi gibi girip çıkıyorlardı. Halk kendilerinden korkuyor, bir fenalığı dokunur endişesiyle karşılaşmamaya gayret ediyordu. Sokaklarda İngiliz askerleri dolaşıyordu..." (68)

İşte M. Rifat Efendi, bu koşullar altında hiç bir makamdan emir almaksızın Ankara halkına önderlik etmiş bir din adamıdır. Öyle ki, Ankara halkının milli harekâtın yanında yer almasında, düşmana silahla karşı koymak amacıyla teşkil edilen gönüllü alayın oluşturulmasında, Ankara Müdafaa-i Hukuk Cemiyetinin kuruluşunda ve diğer milli faaliyetlerde M. Rifat isimi hep ilklerde yer almıştır. Onun Milli Mücadele açısından son derece önemli hizmetlerinde; başta Yahya Galip (Defterdar, Vali Vekili), binbaşı Fuat, Kütükçüzâde Ali (Belediye Başkanı), Kınalızade Şakir, Aktarcıbaşızade Rasim, Bulgurzade Tevfik, Ademzade Ahmet, Hanıfzade Mehmet Beylerle Hacı Atıf, Hafız Mehmet, Kütükçüzade Fevzi, Fincancızâde Mehmet, Toygarzâde Naşid, Hatip Ahmet, Hacı Mustafa ve Şemsettin Efendiler gibi Ankara'nın ileri gelenleri yardımcı ve destek olmuşlardır. Bu arada başta Ali Fuat Paşa (Cebesoy) ve 20. Kolordu personelini de unutmamak gerekir. Bu kişilerin ve daha nice vatanseverin hamiyetli çalışmaları sonunda; Ali Fuat Paşa'nın da tesbit ettiği üzere, "... **Ankara, Sivas Kongresi arifesinde büyük bir ehemmiyet kazanmıştı. Garpta milliyetperverler için en emin bir melce olmuş, milli mukavemetin hareket üsû haline gelmişti...**" (69)

Mustafa Kemal Paşa ve Heyeti Temsiliye'nin 27 Aralık 1919'da Ankara'ya ilk teşriflerinde onları karşılayanların başında yine M. Rifat Efendi ön saflarda yer almıştır. Bu arada 31 Mart 1920 tarihinde yapılan Mentеше Meb'usluğu seçimlerinde de o yine ilk sırada yer alma özelliğini korumuştur.

Heyeti Temsiliye'nin Ankara'da çalışmalarına başlamasıyla da M. Rifat Efendi, Mustafa Kemal ve arkadaşlarına her türlü yardımda bulunmuştur. Öyle ki, kendisi ile eşi Sâmiye Hanım için ayırdığı "**cenaze parasını**" dahi vermiştir.

Milli Mücadele lehindeki çalışmalarından özellikle anılan fetvası dolayısıyla M. Rifat –yine metinde değinildiği üzere– İstanbulca idama mahkum edilmiştir. Hatta Mazhar Müfit Kansu'nunda tesbit ettiği gibi "**Müftü Efendi'yi Mustafa Kemal Paşa çok severdi... Paşa, Rifat Efendi'ye Diyanet İşleri Reisi (Başkanı) iken, her hafta yâver gönderir, Bir arzusu olup olmadığını sordururdu. Resmi otomobili yok iken, bir otomobil tahsis ettirmişti.**" (70)

Sonuç olarak diyebiliriz ki, Türkiye Cumhuriyeti'nin İlk Diyanet İşleri Başkanı olan **M. Rifat Börekçi**'nin Milli Mücadele tarihimizdeki yeri büyüktür. Yakın tarihimiz daha etraflı olarak incalenirse, onun değeri çok daha iyi anlaşılacaktır. Bu arada "**Milli Mücadele'de Din Adamları**" konusunda biraz daha aydınlatılmış olacaktır.

(68) A.F. Cebesoy, a.g.e., s. 142.

(69) A.F. Cebesoy, a.g.e., s. 49

(70) M.M. Kansu, a.g.e., s. 507.